

Buji Ferenc

HATÁR GYŐZŐ

*avagy a vallásbölcselet mélyrepülése**

»Csodálkozom, hogy benned, akiben annyi becs-
vágy van, ez a becsvágy ilyen kis igényű.«

Hamvas Béla

Határ Győző azon kevesek közé tartozik a XX. századi magyar irodalomban, akik komoly bölcseleti-vallásbölcseleti kitekintéssel rendelkeznek, s ezért nevét gyakran szokás együtt említeni Hamvas Béla nevével. Nagyobb hibát azonban aligha lehetne elkövetni annál, mint e két nevet és életművet párhuzamba állítani: nemcsak azért, mert színvonal és komolyság dolgában egymástól szinte beláthatatlan távolság választja el őket, hanem azért is, mert míg Hamvas számára a vallás az emberlét legnagyobb lehetősége és komolysága, addig Határ csupán azért szerzett többé-kevésbé számottevő műveltséget e területen, hogy annál meggyőzőbben tudja demonstrálni alapgondolatát: »a vallás idegbaj«.

Különösen szembetűnő ez Határ Győző *A fény Megistenülése (sic!)* című kötetében, amely 1998-ban jelent meg (alighanem tévedésből) a keleti szellemiség iránt elkötelezett Terebess Kiadónál. A könyv döntően az iszlámmal és a szúfizmussal, kisebb részben a kereszténységgel és a keresztény misztikával foglalkozik. Miközben könyve első részében Határ krokodilkönnyeket hullat amiatt, hogy a tiszta, mohamedi iszlámnak a heterodoxia micsoda fokát kellett elviselnie a szúfik részéről, a második részében azt igyekszik demonstrálni, hogy ha Európát valami fenyegeti, akkor az az »iszlám« szörnyűsége – megfelelkezve arról, hogy ami az elmúlt néhány évszázadot jellemzi, az a világ legkülönbözőbb kultúráinak euroamerikai legázolása és gleichschaltolása (aminek mellesleg már csak az iszlám áll ellen). Így ha az ember csak a könyv első felét olvassa – amelyben a szerző a szúfizmust az iszlám egyik durva eretnekségeként igyekszik bemutatni –, már-már az gondolja, hogy egy rigorózus szunnita írását olvassa; a második részből azonban kiderül, hogy tévedett, mert a szerző egy vallásfilozófus mezébe bújt avított vulgármaterialista.

* Forrás → Buji Ferenc: *Magasles. Esszék és reflexiók a tradíció távlatából* (Budapest, 2003, Kairosz Kiadó), p. 247–256.

Noha Határ Győző önmaga egyik nagy értékének műveltségét tartja, számára a műveltség nem azért fontos, hogy általa több legyen, hanem hogy többnek *látsszon*. A műveltség az ezredforduló e kiemelkedő »spirituális destruktöre« számára azért fontos, hogy

- *legyen mivel lépze csalnia olvasóit;*
- *legyen mivel lehangolnia olvasóit;*
- *legyen mit fitogtatnia olvasói előtt.*

Vallástörténeti műveltségével először is lépze csalja azokat, akik azt hiszik, hogy itt valami komoly, vallási, transzcendens, metafizikai dologról olvashatnak, ráadásul nem »édesvizes« szinten. Akiket azután sikerült első lépésben csőbe húzni, s akik vagy észreveszik, vagy nem, hogy a könyv épp ellenkező előjellel kezeli a kérdéses témákat, mint ahogy eredetileg gondolták, azok számára ugyanez a műveltség már a minden kritikus gondolattal szembeni gőzhenger szerepét játssza. Végül a lépze csalt és ártalmatlanná tett áldozat már csak egyik ámulatból a másikba esik a könyv szerzőjének hihetetlen vallástörténeti műveltségét látva.

Érdekes e műveltség vonatkozásában összevetni Határ Győzőt Hamvas Bé-lával. Hamvasnak önmaga miatt volt szüksége a műveltségre; Határnak olvasói miatt; Hamvasnál a műveltség észrevétlenül simul bele könyveibe; vele szemben Határ szinte kényszeresen demonstrálja maga számára is szinte hihetetlen műveltségét, s így az nem képes beleszervesülni szövegébe, mondanivalójába. Nem integráns eleme a műnek, annyira nincs szimbiózisban a kifejtendő témával. Pusztá töltelék, mely csak tömegét növeli a szövegnek, *súlyát* nem. Egyszerűen csak rá van aggatva a könyvre, hipertrofizálódott appendixe annak a vallásellenes szándéknak, amelynek érdekében a könyv született. De hát hogyan is integrálódhatnak egy szemléletbe, egy életműbe vagy műbe olyan műveltségelemek, amelyeket csupán azért halmoz fel a szerző, hogy cinikus gúnyolódásának céltáblájává tegye őket?!

Mert hiszen minek összeolvasni annyit a vallásról, ha az pusztán »kollektív idegbaj«, »mikrobarajok felhőivel terjedő miazma«, »monstre-hazugság« és »a kiskorú emberiség járókaja«, s amelyet – búbajos hasonlatát idézve – »ki-ki már zsenge korban, a környezetétől, úgy kap el, mint a kanyarót«?! Hát megéri a fáradtságot?! Úgy látszik, Határ számára megéri. *Normális* író, ha utál valamit vagy idegenkedik valamitől, akkor vagy egyáltalán nem, vagy csak érintőlegesen foglalkozik vele. Ahhoz azonban, hogy valaki többé-kevésbé elmélyülten tanulmányozza azt a misztikát, amit egyébként zsigeri módon utál, már-már *perverz*io szükséges. Mert nem lehet azt mondani, hogy Határ Győzőt nem érdekli a

misztika; nem, őt nagyon is érdekli, ám ez az érdeklődés *ellenérdeklődés*. De vajon honnan ered Határnak ez az intenzív ellenérdeklődése? Talán csak nem bántotta őt a misztika? A kérdés egyáltalán nem költői. Határ Győzöt a misztika *léte* bántja: az, hogy *van* misztika, s hogy a misztika az emberi lét legmagasabb lehetőségét képviseli. Határozottan látszik, hogy Határ a misztikát halálos ellenségének tekinti, mellyel ha nem számol le, egész földhözragadt léte elveszíti igazolását. Innen fakad hisztérikus, ámbar jól artikulált vallásellenessége, rejtett fény-animozitása. A legmagasabb csak a legalacsonyabbat zavarja, de azt a legalacsonyabbat, akinek a maga békaperspektívájából is felhord a szeme a legmagasabb csúcsokra; csak azt bántja, aki abban találja legnagyobb kielégülését, ha a magasat lealacsonyíthatja, a nagyot elsemmilyenítheti, a valakit senkivé teheti; csak azt bántja, aki magasan kvalifikált nímánd.

Természetesen Határ Győző nagy-nagy műveltségébe azért itt-ott becsúszik egy »buddhista Shankara«, aki tudvalevőleg az indiai buddhizmussal szembe forduló hindu reneszánsz legnagyobb alakja volt (vö. a református Pázmány), vagy az egész könyvön végigvonuló »as(h)arita panteizmus« anomáliája, vagy éppen egy lexikonból rosszul olvasott »Al-Yunayd« (magyarul ejtve Al-Junajd), hogy Al-Junayd (magyarul ejtve Al-Dzsunajd) mellett máris egy új szúfival legyen gazdagabb az iszlám misztikája.

Ugyanakkor az éber olvasó felfigyelhet a szóban forgó könyv egyik különös sajátosságára: Határ Győző vallásellenes kirohanásainak és gúnyolódásainak céltablája kizárólag a »judeo-kereszténység« és »judeo-izlám« (ugyanis rendre így utal e vallásokra), ugyanakkor – hogy egy új kifejezést alkossunk *à la* Határ – a »judeo-judaizmus« inzultálását mindig kínosan kerüli. Úgy tűnik, a Biblia első háromnegyede is csak a judeo-kereszténység vonatkozásában képezi botránkozása tárgyát (vö. »Biblia-terror«), s nem az azért felelős »judeo-judaizmussal« összefüggésben. Paradox módon a kereszténység és az iszlám állandó, kényszeres »lezsídózása« (»judeo-«) is e *filojudaista* témakezelés szolgálatában áll, hiszen e kifejezések által a szerző mi mást kívánna demonstrálni, mint azt, hogy a kereszténység és az iszlám nem önálló vallások, hanem csupán eltorzult oldalhajtásai annak a judeo-judaizmusnak, amely velük ellentétben nem ment keresztül »a teokrácia fenevad-fázisán«.

De legyen! Egy ponton, egyetlen ponton kövessünk el egy súlyos hibát: vegyük komolyan Határ egyik gondolatocskáját, hogy tudniillik a szúfik és keresztény misztikusok és »buddhista Shankarák« ama belső tapasztalata az abszolút egységről, a végtelen isteni fényről és a tökéletes boldogságról csak az idegrendszer túltevékenysége lenne. Hogy hősünk volt-e katona, nem tudom, de eme kisdéd kritika szerzője volt, s ott bizony gyakran elhangzott: »A katona nem fá-

zik, csak úgy érzi.« »A katona nem éhes, csak úgy érzi.« Hát igen, ez az. Mert vajon mi más verifikálhatná a tapasztalat valóságosságát, mint maga a tapasztalat – különösen, ha nem is külső, hanem belső tapasztalatról van szó? Aki a tökéletes boldogság állapotában honol, vagy a tér-idő korlátozottságain túljutó látásával át- s egységbe fogja mindazt, ami sok, annak aztán édes mindegy, hogy az csak »az optikus reflexív« játéka, vagy van metafizikai háttere is. Maga a misztikus tapasztalat a misztika, s így a misztikus tapasztalat semminemű külső verifikációra nem szorul. A misztikus átélés, mivel internális természetű – s minél magasabb szintű, annál internálisabb s annál inkább kizárólagosan alanyi –, nem szorul rá semmiféle externális és tárgyi tényezőre. A misztika szerint ugyanis Isten nem a tárgyi világ egyik eleme, hanem az alanyi világ abszolút háttértotalitása. *Isten azért végtelenül transzcendens, mert végtelenül immanens.* Ha a Ruusbroeck által megtapasztalt lényegfölötti boldogság egyetlen csöppje többet ér, mint a föld összes boldogsága együttvéve; ha Szent Tamás a misztikus megismerés fényében egész bölcséleti-teológiai életművét pelyvának látja; ha Eckhart mester a mindent Egy-be fogó határtalan Isten-tudatban részesül – akkor igazán édes mindegy, hogy ez a neuronok játéka-e, vagy van metafizikai háttere. Mindenesetre különös lenne, ha az a bizonyos »optikus reflexív« efféle metafizikai rendű és rangú tapasztalatokat produkálna, nemde? E csaléretre épülne példának okáért a plótinuszi életmű s élet? Plótinosz vagy Eckhart azért nem volt magát Napóleonnak képzelő tébolyodott. Ki gondolhatja józan ésszel, hogy az optikus reflexív egy kis szokatlan játszi megmozdulásának hatására példának okáért – Szent Tamással szólva – olyan tudás birtokába juthat, aminek fényében a keresztény bölcsélet legnagyobb életművét is csak pelyvának látja?! Metafizikai nagyságrendű tapasztalat aligha származhat idegi ingerből. *Sőt, nemcsak nem származhat belőle: nem is közvetítheti azt.* De akárhogyan is legyen, én az vagyok, amit elértem és megvalósítottam, mindenféle háttérobjektivitástól függetlenül. Maga az a tény, hogy az ember képes az isteni lét misztikus átélésére, s azt át is éli: ez a metafizikum – akár igényt tartunk emellett Istenre, akár nem. Ha Határ Győző azt hiszi, hogy ő csak egy rakás atom, akkor uccu neki: ne csak a misztikus tapasztalatról rántsuk le a leplet, hanem az összes sajátosan emberi tapasztalatról is, s oldjuk fel a szerelmet, a szépséget, az áldozatot, a szeretetet és a nemességet a Határ-féle atommoslékban. Hiszen ezek is mind az önbecsapás, az ideg- s elmejáték körébe tartoznak.

Mert hogy – atomok ide, neuronok oda – itt valami hatalmas dologról van szó, az nem kétséges: hiszen amiatt, amit Határ Győző az optikus reflexív túlműködésének nevez, sokak (s nem is éppen buta emberek!) *mindent* feláldoztak, s az a minden, amit feláldoztak, ama mindenhez képest, amit áldozatuk révén

sikerült elérniük, semminek bizonyult számukra. S még ha – feltéve, de meg nem engedve – emez áldozárok végül a semmibe is hullanak, azaz atomjaikra is esnek, vajon nem többet ér-e az ő életük a maga abszolút – ámbar kizárólag csak szubjektív – beteljesültségében, mint az az élet, amely a magas lealacsonyításából csíhol maga számára soványka – s nem kevésbé ideg- s elmealapú – életet?!

És akkor még nem is említettük, hogy az optikus szimbolizmussal kifejtett misztikus tapasztalatok döntő többségének háttérében egyáltalán nincs belső optikus tapasztalat (»látomás«), csupán olyan tapasztalat, amely analogikusan a látásnak felel meg (például Eckhart és Tauler misztikája híjával van minden látomásnak!). Hát nem maga Határ Győző mondja, hogy a nyelv nagyon is hajlamos arra, hogy optikus módon fejezzen ki olyan tartalmakat, amelyek tulajdonképpen egyáltalán nem kapcsolódnak a fizikai fényhez és a látáshoz (»úgy látom...« – »jónak látom« – »semmi értelmét nem látom« stb.)?! »*Látni annyi mint megismerni*; megismerni annyi mint elérni; elérni annyi mint ízlelni; ízlelni annyi mint lenni; lenni annyi mint nem lenni; nem lenni annyi mint lenni« – írja a XIII. századi perzsa szúfi, Nadzsm al-Dín Dája Rázi. S vajon mit kezdene Határ az idegi alapú értelmezés keretén belül a sátáni sötéttséggel szembeállított »fekete fény« jellegzetes szúfi tapasztalatával s tanával? Ha pedig arra gondolunk, hogy a misztikus tapasztalatoknak csupán egy töredékét fejezik ki az optikus szimbolizmus nyelvezetével, akkor Határ értelmezési kísérletének határai mindjárt roppant szűkösnek bizonyulnának. Pedig a *par excellence* misztikus tapasztalat még ezen is jóval túl van, ami azt jelenti, hogy *mentes mindennemű szenzoriális-szenzuális jellegtől*. Amikor Buddha legkiválóbb tanítványa, Száriputta egy alkalommal arról beszélt, hogy a kialvás (*nirvána*) valójában nem egyéb, mint az üdvösség, hallgatói közül valaki odaszólt neki, szavait idézve:

– »A kialvás (*nibbána – nirvána*) az üdvösség, a kialvás az üdvösség« – de hát hogyan lehetne ott üdvösség, ahol nincsen érzékelés?!

– Éppen ez az üdvösség, ó barátom – mondta Száriputta –, *hogy ott nincsen érzékelés!*

De van tudat – tehetjük hozzá kiegészítés- s magyarázatképpen. Nos, Határ Győző az abszolút boldogságnak és az érzékelés totális hiányának egybeesését vajon »az idegi szervezés melyik testganglionjának«, »a szürkeállomány milyen centrájának a működésével/excesszusával/defektusával« hozza összefüggésbe, s vajon melyik idegpályára akarja *lerángatni*? Kétségtelen, hogy akiknek csupán »szürkeállományuk« van, azoknak fogalmuk sem lehet arról, ami nemes, emelkedett, ami magasrendű, szellemi, isteni. E sorok írója egyáltalán nem lenne meglepve, ha az, hogy Határ Győzőnek ily nagy gondot okoz a fény, abból fakadna, hogy tapasztalni ugyan tapasztalja a fényt, de azt *szürke (agy)állományá-*

val per definitionem nem tudja magába fogadni. A fény mint szellemi fény Határ Győző számára érezhetően valami idegen különlegesség, amellyel mindenütt találkozhatni, de amelyről belsőleg tapasztalata nincs: nem magában tapasztalja, hanem csak magán kívül. S ezért alakult ki benne a *terror lucis*, a fénytől való rettegés, hogy aztán ebből kifejlődő öntudatlan fény-animizációja vallásbölcseleti álruhába öltöztetett vallás- és misztikaellenes opuszokban manifesztálódhasson. Mert tévedés ne essék: Határ nem ateista; Határ antiteista.

Határ Győző szövegének kétségtelenül van ereje, ám ez nem gondolataiban, hanem stílusában rejlik: frivol cinizmusában, gunyoros hangvételében. Lényegét tekintve a könyv így nem egyéb bölcseleti álruhába bújtatott zszurnalizmusnál, vallásfilozófiai könyvnek álcázott stilizált káromkodásnál. Nagy a füstje, kicsi a lángja, melynek kicsinységét éppen a füst nagysága takarja el. A nagy csinnadrattával felvonultatott, érezhetően lexikális jellegű kultúr-, vallás- és filozófiatörténeti *ismeretek és adatok* mögött az olvasó meglepően kevés gondolatra bukkan, s azok színvonala sem haladja meg az enciklopédisták szubfilozófiai szintjét. Amikor szerzőnk arról beszél, hogy az istenlátás, vagyis a misztika történelmi visszahanyatlása után a kielégületlen »optikus reflexív« ráveti magát a televíziózásra, vagyis egyik vizuális bálvány után a másikra, akkor az az olvasó, aki még őrzi magában a *sensus communis* szikráját, komolyan kezdi kétségbe vonni ugyane szikra jelenlétét az íróban. Vulgármaterializmus – de vallástörténeti és vallásbölcseleti álruhába bújtatva: ez az, amit Határ Győző művel. Ahogy például Hamvast »Határ-talan« teóriagazdagság jellemzi, úgy Határt már-már kínos gondolatszegénység: ha lehántjuk róla a vallástörténeti apparátust, kiderül, hogy a háttérben csak egy-két cingár gondolatocska lapul meg. Így foszlik szét »a filozófus Határ« – önmagáról izléstelenül terjesztett – »mitologizmája«. Úgy-hogy aki meg akarja magát győzetni arról, amiről Határ Győző meg akarja őt győzni, annak e sorok írója jó szívvel ajánlja őhelyette példának okáért Marx vagy Lenin műveit: ha ők jóval kevesebbet is tudtak a vallásokról, jóval komolyabb támadásokat intéztek ellene.